

SPECIFICKÉ STRATEGIE VYUŽÍVANÉ NESLYŠÍCÍMI RESPONDENTY V TESTECH ČTENÁŘSKÝCH DOVEDNOSTÍ

1. Neslyšící mají problémy se čtením a úkolem odborníků je zjistit, kterých složek recepce textu se tyto problémy týkají a z jakých příčin vycházejí. K testování čtenářských dovedností slouží různé typy testů. Sami neslyšící si uvědomují, že při čtení nejsou příliš úspěšní, a tak **chtějí svou situaci „vylepšit“ tím, že se snaží odpovídat na testové otázky i v případech, kdy textu nebo otázky (resp. ani textu, ani otázky) nerozumějí.** Jak dokládají zahraniční výzkumy (srov. Kingová–Quigley, 1985), využívají k tomuto účelu specifické metody/strategie, a to jak v testech založených na výběru správné alternativy z několika možností (*multiple-choice tests*), tak v testech, kdy respondent vytváří vlastní odpověď na otázku (*free response tests*).

2. Uvedená zjištění zahraničních výzkumů potvrdila i analýza odpovědí **40** českých respondentů (žáků posledních ročníků ZŠ a studentů SŠ pro sluchově postižené), kteří se zúčastnili testování čtenářských schopností v roce 1998 (Poláková, 2000). V testech se nejčastěji objevovaly případy využití tzv. **strategie vizuálního srovnávání (Visual Matching Strategy)**. Strategii vizuálního srovnávání (dále jen SVS) se proto budeme věnovat podrobněji a na konkrétních případech z testů si ukážeme způsoby jejího využití.

2.1. V testech založených na výběru správné odpovědi z několika nabízených možností (*multiple-choice tests*) princip SVS spočívá v tom, že respondent postupně prohlíží zadání otázky a slovní vyjádření jednotlivých alternativ a konfrontuje (porovnává) je s textem. **Hledá stejná nebo opticky podobná slova, která se vyskytují v otázce, v alternativách i v textu.** Respondent pak vybere tu odpověď, ve které lze najít stejné (podobné) slovo jako na určitém místě v textu (i když nemusí být vzhledem k dané položce relevantní).

Pro ukázkou jsme vybrali testovou položku, která je zajímavá tím, že všechny nabízené varianty umožňují respondentovi využít SVS. Pokud některý respondent nerozumí textu a/nebo otázce a pokud si chce pomoci využitím této metody, záleží jen na něm, která slova si zvolí jako klíčová¹ (viz příklad č. 1).

¹ Klíčovými slovy rozumíme slova, resp. slovní spojení, která se vyskytují v zadání testové otázky a v jednotlivých nabízených odpovědích.

příklad č. 1

B: Část textu: ...*Tento pokrok byl prováděn mnoha mimořádnými úspěchy. Výkonu jednoho z prvních laserů bylo použito k projekci viditelného bodu na Měsíc.*

Otázka: **Který výsledek je autorem považován za mimořádně úspěšný?**

Správná odpověď **B:** Projekce viditelného bodu na Měsíc.

(klíčová slova²: *mimořádně, úspěšný, projekce, viditelný, bod, Měsíc*; správnou alternativu zvolilo **6** respondentů)

Úspěšnost při odpovídání na tuto otázku je poměrně nízká. Respondenti volili jiné možnosti zřejmě proto, že textu a/nebo otázce neporozuměli, využili sice také SVS, nezvolili však „správná“ klíčová slova (viz příklady 2–4).

příklad č. 2

A: Část textu: *Možnost laserového „smrtícího paprsku“, který byl již oblíbený ve vědecko-fantastické literatuře, byla ihned využita ve filmu. Ve filmu „Goldfinger“ byl James Bond na pokraji hrozného konce, když se k němu „průmyslový“ laser prokousával plátem zlata. Tento nápad, jak využít laser, zapůsobil na veřejnost a na laser se začalo pohlížet jako na zbraň budoucnosti.*

Chybná odpověď **A:** Použití laseru ve filmu "Goldfinger".

(klíčová slova: *laser, film, Goldfinger*; alternativu A zvolilo **17** respondentů)

příklad č. 3

C: Část textu: ...*Využíval se také vizuální půvab laserového světla, populární hudební skupiny a organizátoři uměleckých představení pod širým nebem ho začali brzy používat k vytvoření zářivě barevného laserového pozadí...*

Chybná odpověď **C:** Použití laserových světél populárními skupinami.

(klíčová slova: *laserový, světlo, populární a skupiny*; alternativu B zvolili **3** respondenti)

² Tzv. **klíčová slova** uvádíme v základním tvaru, tj. jména v nominativu sg., slovesa v infinitivu.

příklad č. 4

D: Část textu: ...*Možnost laserového „smrtícího paprsku“, který byl již oblíbený ve vědecko-fantastické literatuře, byla ihned využita ve filmu...*

...*V osmdesátých letech se opět začala zkoumat možnost vytvoření opravdového „smrtícího paprsku“...*

Chybná odpověď **D:** ***Objevení smrtícího paprsku.***

(klíčová slova: *smrtící, paprsek*; alternativu D zvolilo 13 respondentů)

2.2. Neslyšící respondenti využívají SVS také v případech, kdy **musí vytvářet vlastní odpovědi na testové otázky** (*free response tests*). Pokud nerozumějí textu a/nebo testovému úkolu, využijí SVS například tak, že **namísto odpovědi opíše tu část textu, která obsahuje stejná (opticky podobná) klíčová slova jako zadání dané otázky**. Jak ale zjistila LaSassová (1985), existují i jiné varianty využití SVS. Odpovědi vytvořené na základě SVS nemusí vždy obsahovat klíčová slova. Respondent může využít SVS například tak, že **opíše větu / část textu předcházející před nebo následující za větou, která obsahuje klíčové slovo**. Další možností je, že respondent **opisuje věty / části textu, které se nacházejí ve vertikální nebo horizontální linii s klíčovým slovem**. Jindy lze využít strategie tak, že respondent **opíše část zadání testové otázky**. Navíc je nutné počítat s tím, že v některých textech se klíčová slova mohou vyskytovat na několika různých místech. V jiných případech si dokonce respondent může „vybrat“ z několika klíčových slov.

Také v našem testu se objevily různé varianty SVS:

A. Odpovědí je **věta z textu, která obsahuje klíčové slovo**.

B. Odpovědí je **věta, která neobsahuje klíčové slovo, ale následuje bezprostředně a) před nebo b) za větou, která klíčové slovo obsahuje**.

C. Odpovědí je **celý odstavec, který obsahuje větu s klíčovým slovem**.

D. Odpovědí je **část zadání testové otázky a část věty/textu, která obsahuje klíčové slovo**.

E. Odpověď je **poskládána z různých částí textu, zpravidla obsahuje i klíčové slovo**.

Pozn.: Následující otázky se vztahují ke čtyřem různým textům. Odpovědi na tyto otázky nejsou v textu vyjádřeny explicitně. Respondenti je musí vysoudit na základě interakce informací získaných z textu a z vlastních zkušeností. Citované části textů obsahují klíčová slova, která pravděpodobně byla východiskem pro vytváření odpovědí na principu vizuálního srovnávání.³

³ Připojujeme tabulku vztahující se k čtyřem následujícím ukázkám.

	řešilo celkem respondentů	řešilo správně	řešilo špatně	řešilo SVS
Dědeček	34	6	28	12
Treska	29	9	20	7
Mrož	29	16	13	4

příklad č. 5 – DĚDEČEK

Část textu č.1: ...Muž a žena se na sebe dlouze zadívali. Pak se rozplakali. Ihned poprosili starého dědečka, aby se vrátil ke stolu, a od té doby už vždy jedli společně. A i když někdy své jídlo rozlil, nikdy k tomu neřekli ani slovo.

Část textu č.2: ...Byl jednou jeden velmi starý muž. Jeho oči zeslábly, uši ohluchly a jeho kolena se často třásla. Když seděl u stolu, jen stěží udržel lžici v ruce. ...

Otázka: Proč se rodiče rozhodli požádat dědečka, aby s nimi opět seděl u stolu?

Klíčová slova: dědeček, stůl, sedět

Některé odpovědi založené na SVS⁴:

-Ihned poprosili dědečka, aby se vrátil ke stolu, a od té doby vždy jedli společně. (A)

-Protože od té doby jedli vždy společně. A i když své jídlo někdy rozlil, nikdy k tomu neřekli ani slovo. (Ba)

-Když seděl u stolu, jen stěží udržel lžici v ruce. (A)

-Protože rodiče rozhodli, když seděl u stolu jen stěží udržel lžici v ruce. (D⁵)

-Muž a žena poprosili dědečka ke stolu, aby dovezeli celou společně jíst. Nikomu neřekli ani slovo. (E)

příklad č. 6 – TRESKA

Část textu: ...Uslyšela ho mladá treska. Připlavala trochu blíž, aby viděla, proč je žralok tak nešťastný.

Otázka: Kdyby spisovatel v této povídce pokračoval, co by podle Tebe dělala treska dále?

Klíčové slovo: treska

Některé odpovědi založené na SVS:

-Uslyšela ho mladá treska. Připlavala trochu blíž, aby viděla proč je žralok tak nešťastný. (C⁶)

-Připlavala trochu blíže, aby viděla, proč je žralok tak nešťastný. (Bb)

-Hltavou tlamou rybami. Příliš nasycen honil těch pár, které unikly. Začal přemýšlet o tom co udělal. Sežrali své kamarádi. Nyní znovu plavat, mladá treska. Byl nešťastný. (E)

Žena	21	10	11	6
------	----	----	----	---

⁴ V závorce je uvedeno, ke kterému typu SVS odpověď patří.

⁵ Odpověď vznikla opsáním části zadání a části textu, která obsahuje klíčové slovo.

⁶ Jde o závěrečný odstavec textu.

příklad č. 7 – MROŽ

Část textu: *Mrož se snadno pozná podle toho, že mu z tlamy trčí dva velké zuby. Tyto zuby se nazývají kly. Mrož žije ve velmi studených mořích.*

Otázka: **Jaké problémy by měl mrož, kdyby ztratil kly?**

Klíčová slova: mrož, problémy, kly

Některé odpovědi založené na SVS:

- *Mrož se snadno pozná podle toho, že mu z tlamy trčí dva velké zuby. Tyto zuby se nazývají kly. Mrož žije ve velmi studených mořích. (C⁷)*

- *Mrož by měl problémy, kdyby ztratil dokáže spát také ve vodě. (E⁸)*

příklad č. 8 – ŽENA

Část textu č. 1: *...Takže se nyní cítím mnohem lépe a sebevědomě. Nyní mohu odmítnout nebo nesouhlasit tam, kde jsem dříve byla obětí jiných lidí, protože jsem byla negramotná.*

Část textu č. 2: *...Dříve, když člověk šel po ulicích, nemohl si přečíst nápisy...*

Otázka: **Jaké nevýhody by podle Tebe měl dospělý člověk ve Tvé zemi, kdyby byl negramotný?**

Klíčová slova: člověk, negramotný

Některé odpovědi založené na SVS:

- *Nyní mohu odmítnout nebo nesouhlasit tam, kde jsem dříve byla obětí jiných lidí, protože jsem byla ngramotná. (A)*

- *Takže se nyní cítím mnohem lépe a sebevědomě. Nyní mohu odmítnout nebo nesouhlasit tam, kde jsem dříve byla obětí jiných lidí, protože jsem byla negramotná. (C⁹)*

- *Dospělý člověk měl po ulicích, nemohl se přečíst nápisy. (A)*

3. Výsledky testování ukazují, že úspěšnost při odpovídání na otázky, u kterých se respondenti při volbě správné odpovědi mohou opřít o využití strategie vizuálního srovnávání, je podstatně vyšší než u otázek, u nichž uvedené strategie využít nelze (srov. Poláková, 2000). Pro ty, kdo hodnotí testy, je však obtížné určit, zda k výběru správné alternativy došlo na základě skutečného porozumění textu a otázce, nebo zda šlo o výběr založený na SVS. To by si měli uvědomit především tvůrci čtenářských testů a testové položky umožňující popisovaný způsob práce s textem vhodně upravit nebo eliminovat.

⁷ Jde o celý úvodní odstavec textu.

⁸ Odpověď vznikla opsáním části zadání a části textu ze závěrečného odstavce.

⁹ Jde o celý závěrečný odstavec.

Literatura

KING, C. M., QUIGLEY, S. P. *Reading and Deafness*. San Diego, 1985.

LASASSO, C. Visual matching test-taking strategies used by deaf readers.
Journal of Speech and Hearing Research, 1985, 28, s. 2–7.

POLÁKOVÁ, M. *Čtení s porozuměním? (Čeští neslyšící a české texty)*.
Diplomová práce. Praha: ÚČJTK FF UK, 2000.

